

Adjective de origine latină în limba română

Floriana-Diana Naghibaur
Școala Gimnazială Negoii
Județul Dolj

1. Originea latină a limbii române

Din punct de vedere genealogic, limba română este „limba vorbită neîntrerupt în partea orientală Imperiului Roman, cuprinzând provinciile dunărene romanizate (Dacia, Panonia de Sud, Dardania, Moesia Superioară și Inferioară), din momentul pătrunderii limbii latine în aceste provincii și până în zilele noastre”¹. Cu ale cuvinte, limba română deține un loc aparte deoarece este unica reprezentantă a latinității orientale și singura limbă neolatină izolată de restul romanității moderne de vecinii complet nelatini (slavi și maghiari). Mai mult decât atât, limba română a continuat varianta populară a latinei, cunoscută sub denumirea de latină vulgară. Mai exact, după scindarea Imperiului Roman, latina dunăreană, ramura orientală a limbii latine din punct de vedere dialectal, s-a transformat, treptat, în limba română.

Este ușor de înțeles că, latina fiind limba-mamă, limba română are sistemul fonetic, structura gramaticală și nucleul vocabularului fundamental de esență latină.

Morfologia limbii române moștenește, în bună măsură, realitatea limbii latine populare. Toate părțile de vorbire, flexibile și neflexibile, sunt moștenite din limba latina: substantivul, cu cele trei declinări, articolul, adjectivul cu gradele de comparație, pronumele, numeralul, verbul cu cele patru conjugări, advebul, interjecția etc..

2. Adjectivul

2.1 Definierea conceptului

După cum am amintit mai sus, adjectivul este una dintre părțile de vorbire moștenite din latină, termenul *adjectivum* (preluat de noi prin filieră franceză: *adjectif*) însemnând „care se adaugă la ceva”.

Conform *Gramaticii limbii române*, „adjectivul reprezintă clasa cuvintelor flexibile subordonate substantivului, acordându-se cu acesta și limitându-i extensiunea prin atribuirea unei informații specifice”², cu alte cuvinte adjectivul este partea de vorbire flexibilă care exprimă însușiri ale obiectelor gramaticale.

În limba română, adjective sunt clasificate după mai multe criterii, unul dintre acestea fiind cel etimologic, fapt pentru care în cercetarea de față ne vom ocupa de:

- adjective moștenite din latină;
- adjective împrumutate din limbile neolatine.

Pentru a demonstra caracterul latin al adjectivului în limba română, am propus o serie de termeni ce vor fi analizați din punct de vedere morfologic și semantico-sintactic și ilustrați prin contexte corespunzătoare, realizând, totodată o paralelă între adjectivul în limba latină și în limba română prin sublinierea modificărilor apărute pe parcursul timpului:

- termeni moșteniți din latină: *alb* < lat. *albus*, -a, -um, *aspru* < lat. *asper*, -a, -um, *atent* < lat. *attentus*, -a, -um, *blând* < lat. *blandus*, -a, um, *bun* < lat. *bonus*, -a, -um, *crunt* < lat. *cruentus*, -a, -um, *dulce* < lat. *dulcis*, -e, *frumos* < lat. *formosus*, -a, -um, *gras* < lat. *crassus*, -a, -um, *înalt* < lat. *altus*, -a, um, *lung* < lat. *longus*, -a, -um, *matur* < lat. *maturus*, -a, -um, *negru* < lat. *niger*, -gra, -grum, *nou* < lat. *novus*, -a, -um, *rău* < lat. *reus*, -a, -um, *palid* < lat. *pallidus*, -a, -um, *roșu* < lat. *roseus*, -a, -um, *tânăr* < lat. *tenerus*, -a, -um, *trist* < lat. *tristis*, -e, *vechi* < lat. *veclus*, -a, -um, *verde* < lat. *viridis*, -e.

La nivelul semnificatului, în general, se păstrează sensurile din limba latină, realizând o paralelă între formele termenilor în latină și formele cu care aceștia sunt folosiți în limba română actuală, la nivelul semnificantului putem discuta despre anumite tendințe evolutive:

- apocopa (care poate apărea și împreună cu alte fenomene fonetice):
  - lat. *albus* > rom. *alb*;
  - lat. *attentus* > rom. *atent*;
- închiderea și velarizarea vocalei *a accentuată* în poziție nazală:
  - lat. *blandus* > rom. *blând* (Trebuie menționat faptul că evoluția lui *a* latinesc la *â* românesc a presupus și o etapă intermediară, materializată prin vocala *ă*. Așadar, termenul latinesc *blandus* a evoluat, în prima etapă, la forma *blându*, apoi *blându* și în cele din urmă la forma actuală *blând*.)
- închiderea lui *o accentuat*, dacă se află în poziție nazală:
  - lat. *bonus* > rom. *bun*;
  - lat. *longus* > rom. *lung*.
- deschiderea lui *i* la *e*, dacă *ī latinesc* este protonic și dacă în silaba următoare există un alt *ī* sau un *e* dezvoltat dintr-un *ī*:
  - lat. *niger* > rom. *negru*
- deschiderea lui *e* la *ă* dacă *e latinesc* este precedat de o consoană velarizantă: *r forte*, *s*, *z*, *ș*, *j*, *t*, *dz*:
  - lat. *reus* > rom. *rău*;
- reducerea consoanei duble:
  - lat. *attentus* > rom. *atent*;
  - lat. *crassus* > rom. *gras*;
  - lat. *pallidus* > rom. *palid*;
- sincopa lui *i neaccentuat interconsonantic*, fenomen produs în latina populară:
  - lat. cl. *viride* > lat. pop. *virde* > rom. *verde*;
- sincopa lui *u*, fenomen caracteristic latinei populare (în cuvintele latinești cu accent proparoxitonic, *u accentuat* se sincopează dacă este post-tonic și dacă este precedat de o consoană oclusivă și urmat de consoana lichidă *l*):
  - lat. pop. *veclus* > *vecl'u* > *vechiu* > *vechi*.

- termeni (de origine latină) împrumutați din limbile neolatine:

- rom. *atroce* „extrem de crud” < fr. *atroce* < lat. *atrox*, *-ocis*;
- rom. *eficace* „eficient” < fr. *efficace* < lat. *efficax*, *-acis*;
- rom. *forte* „cu putere; cu intensitate; tare” < it. *forte* < lat. *fortis*, *-e*;
- rom. *ilustru* „celebru” < fr. *illustre* < lat. *illustris*;
- rom. *infidel* „necredincios; inexact” < fr. *infidèle* < lat. *infidelus*, *-a*, *-um*;
- rom. *numeros* „în cantitate mare; mult” < it. *numeroso* < lat. *numerosus*, *-a*, *-um*;
- rom. *perspicace* „ager; pătrunzător, isteț” < fr., it. *perspicace* < lat. *perspicax*;
- rom. *propice* „favorabil, potrivit, prielnic” < fr. *propice* < lat. *propitius*, *-a*, *-um*;
- rom. *pendinte* „dependent de cineva sau ceva; subordonat” < fr. *pendant* < lat. *pendens*, *-ntis*;
- rom. *sacru* „sfânt, solemn” < it. *sacro* < lat. *sacer*, *-era*, *-erum*;
- rom. *vivace* „însuflețit, vioi, viu” < fr. *vivace* < lat. *vivax*;
- rom. *vorace* „lacom, mândăcios” < fr. *vorace* < lat. *vorax*, *-acis*;

Se poate observa că la nivelul semnificantului, termenii analizați sunt neologisme neadaptate, deoarece, pe de o parte sunt împrumuturi recente în limba noastră, iar pe de altă parte normele lingvistice ale românei nu au acționat asupra lor deoarece nu presupun un deosebit efort articulator, astfel încât să se încerce o adaptare la aparatul nostru fonator.

2.2 Analiza termenilor

a) Aspecte semantice

Din punct de vedere semantico-sintactic, termenii propuși spre analiză se încadrează în clasa adjectivelor propriu-zise, calificative deoarece „exprimă caracteristici variabile ale obiectelor, privind culoarea, greutatea, înălțimea, gustul, temperatura, starea”³.

În plus, din perspectiva caracteristicilor atribuite obiectelor, adjectivele date exprimă:

- culori: *alb, negru, roșu, verde*;
- însușiri fizice și morale; caracteristici ale obiectelor: *aspru, atent, atroce, blând, bun, crunt, dulce, eficace, forte, frumos, gras, ilustru, infidel, înalt, lung, matur, nou, numeros, rău, palid, perspicace, propice, pendinte, sacru, tânăr, trist, vechi, vivace, vorace*.

b) Aspecte morfologice

Dacă în limba latină flexiunea adjectivului depinde de declinarea căreia îi aparține (declinare recunoscută după terminația adjectivului), în limba română nu se mai păstrează aceste declinări, ci adjectivului „folosește aceleași morfeme flexionare ca și substantivul: desinențe, articole hotărâte enclitice”⁴.

Așadar, în limba latină, adjectivul este împărțit în două clase:

- clasa I ce cuprinde adjective cu trei terminații: masculinul (terminat în *-us*), femininul (terminat în *-a*) și neutrul (terminat în *-um*) și cu flexiune după declinările I și a II-a: *alb* < lat. *albus*, *-a*, *-um*, *aspru* < lat. *asper*, *-a*, *-um*, *atent* < lat. *attentus*, *-a*, *-um*, *blând* < lat. *blandus*, *-a*, *um*, *bun* < lat. *bonus*, *-a*, *-um*, *crunt* < lat. *cruentus*, *-a*, *-um*, *frumos* < lat. *formosus*, *-a*, *-um*, *gras* < lat. *crassus*, *-a*, *-um*, *infidel* < lat. *infidelus*, *-a*, *-um*, *înalt* < lat. *altus*, *-a*, *um*, *lung* < lat. *longus*, *-a*, *-um*, *matur* < lat. *maturus*, *-a*, *-um*, *negru* < lat. *niger*, *-gra*, *-grum*, *numeros* < lat. *numerosus*, *-a*, *-um*, *nou* < lat. *novus*, *-a*, *-um*, *rău* < lat. *reus*, *-a*, *-um*, *palid* < lat. *pallidus*, *-a*, *-um*, *roșu* < lat. *roseus*, *-a*, *-um*, *sacru* < lat. *sacer*, *-era*, *-erum*, *tânăr* < lat. *tenerus*, *-a*, *-um*, *vechi* < lat. *veclus*, *-a*, *-um*.

- clasa a II-a ce cuprinde adjective cu două terminații sau o terminație, prima reprezentând masculinul și femininul (*-is*), iar a doua, neutrul (*-e*) și cu flexiune după declinarea a III-a dar mai cuprinde și adjective cu o singură terminație: *dulce* < lat. *dulcis*, *-e*, *verde* < lat. *viridis*, *-e*, *trist* < lat. *tristis*, *-e*, *forte* < lat. *fortis*, *-e*, *ilustru* < lat. *illustris*, *-e*, *atroce* < lat. *atrox*, *-ocis*, *eficace* < lat. *efficax*, *-acis*, *forte* < lat. *fortis*, *-e*, *perspicace* < lat. *perspicax*, *vivace* < lat. *vivax*.

În plus, în funcție de natura opozițiilor pe care termenii amintiți le realizează în cuprinsul paradigmei, aceștia se încadrează în categoria *adjectivelor variabile*, adică au două sau mai multe forme flexionare (maxim patru): și *invariabile*:

Referindu-ne la adjectivele variabile, dacă ținem cont de criteriul istoric al gramaticii tradiționale ce se bazează pe terminația de N singular nearticulat în raport cu genul, adjectivele variabile sunt, pe de o parte, cu două terminații, acestea continuând clasa I de adjective, pe de altă parte, cu o terminație, acestea continuând clasa a II-a de adjective.

Însă, dacă ține seama de întreaga sa flexiune, adjectivul se clasifică în trei grupe mari⁵:

- a) adjective variabile cu patru forme flexionare: *alb* (*-ă*, *-i*, *-e*), *atent* (*-ă*, *-i*, *-e*), *aspru* (*-ă*, *-i*, *-e*), *blând* (*-ă*, *-i*, *-e*), *bun* (*-ă*, *-i*, *-e*), *crunt* (*-ă*, *-i*, *-e*), *frumos* (*-ă*, *-i*, *-e*), *gras* (*-ă*, *-i*, *-e*), *înalt* (*-ă*, *-i*, *-e*), *lung* (*-ă*, *-i*, *-e*), *matur* (*-ă*, *-i*, *-e*), *negru* (*-ă*, *-i*, *-e*), *palid* (*-ă*, *-i*, *-e*), *putred* (*-ă*, *-i*, *-e*), *rău* (*-ă*, *-i*, *-e*), *sacru* (*-ă*, *-i*, *-e*), *tânăr* (*-ă*, *-i*, *-e*), *trist* (*-ă*, *-i*, *-e*);
- b) adjective variabile cu trei forme flexionare: *nou* (*-ă*, *-i*), *roșu* (*-e*, *-i*);
- c) adjective variabile cu două forme flexionare: *vechi* (*-e*), *verde* (*-i*).

Adjectivele invariabile *atroce*, *eficace*, *forte*, *perspicace*, *propice*, *pendinte*, *vivace*, *vorace*, deși sunt neologisme împrumutate în limba română din franceză (în general) dar și din alte limbi, ele sunt de origine latină, așadar observăm o etimologie directă și una indirectă:

- *atroce* < fr. *atroce*;
< lat. *atrox*, *-cis*;
- *eficace* < fr. *efficace*;
< lat. *efficax*, *-acis*;
- *forte* < it. *forte*;
< lat. *fortis*, *-e*;
- *perspicace* < fr., it. *perspicace*;
< lat. *perspicax*;
- *propice* < fr. *propice*;
< lat. *propitius*, *-a*, *-um*;
- *pendinte* < fr. *pendant*;
< lat. *pendens*, *-ntis*;
- *vivace* < fr., it. *vivace*;
< lat. *vivax*;
- *vorace* < fr. *vorace*;
< lat. *vorax*, *-acis*.

Cu alte cuvinte, indiferent de categoriile morfologice ale termenului regent, adjectivele invariabile își păstrează forma:

„...un jurnal *atroce* ținut pe cruce de Iisus”. (Dușman Petrovici, *Însemnări atroce*)

„Statului îi revenea, deci, în viziunea mea, sarcina de a rezolva problemele *pendinte* ale fostului exil”. („Revista 22”, *Conflict la INEMER*, 28.06.2005)

„RoBlogFest 2009 Mirel Palada: “Blogosfera politică este un mediu *propice* lansării de șopârle”. („Cotidianul”, *RoBlogFest 2009 Mirel Palada: “Blogosfera politică este un mediu propice lansării de șopârle”*, 6.03.2009)

„Unul dintre cei mai temuți pești din mările și oceanele lumii, bătaios din fire, *vorace* și foarte curajos, atacând chiar balenele”. („Curierul Național”, *Peștele-spadă*, 8.11.2002)

2.3 Adjectivul în uz (aspecte funcționale)

Din perspectiva aspectelor funcționale, în cele ce urmează vom analiza câteva construcții cu adjective, extrase din lucrările și fișele de lucru ale elevilor din ciclul gimnazial.

Așadar, din punct de vedere ortografie, elevii întâmpină greutăți la stabilirea formei de plural, genul masculin, utilizând consoana *j* în locul consoanei *z*:

Exemple: *Toți profesorii noștri sunt blânji.*
(corect: *Toți profesorii sunt blânzi.*)

Cei trei băieți paliji sunt colegii mei.
(corect: *Cei trei băieți palizi sunt colegii mei.*)

Ca o justificare a acestei tendințe, putem considera că este preferată forma ce conține sunetul *j* în detrimentul formei corecte cu sunetul *z*, deoarece ambele sunt consoane fricative, însă, în funcție de locul de articulare, consoana dentală *z* se pronunță, în general, mai ușor decât consoana prepalatală *j*.

O altă problemă observată constă în ortografierea adjectivelor antepuse, fie cu forme pentru genul masculin, numărul plural, cazurile nominativ - acuzativ, fie cu forme pentru genul feminin, numărul singular, cazurile genitiv – dativ:

Exemple: *Înalți copaci au înverzit.*
(corect: *Înălții copaci au înverzit.*)

Paginile noi machete arată nespus de bine.
(corect: *Paginile noii machete arată nespus de bine.*)

Conform celor două exemple, greșelile sunt cauzate de topica adjectivului: dacă într-un enunț cu topică normală (cu adjectivele postpuse) ambele substantive regente sunt ortografiate cu doi *i* (primul reprezentând numărul plural, iar cel de-al doilea articolul hotărât), iar adjectivele cu un singur *i* (reprezentând desinența de plural), în enunțurile cu adjective antepuse substantivului determinat, adjectivele sunt cele care preiau articolul. Mai mult decât atât, deoarece elevii nu sunt obișnuiți cu topica antepusă, ei ortografiază adjectivele în această poziție ca într-o topică normală, postpusă.

Din punct de vedere semantic, elevii utilizează greșit adjectivele neologice deoarece nu cunosc sensurile acestora.

Exemple: *El oferă un răspuns forte câștigului.*
Mihai este propice.
Glasul lui este perspicace. Se aude în toată școla.
Alina este vorace. Ea rezolvă repede testul.

Corect: *El oferă un răspuns propice câștigului.*
Mihai este atroce.
Glasul lui este forte. Se aude în toată școala.
Alina este perspicace. Ea rezolvă repede testul.

4. Considerații finale

Adjectivul, în complexitatea sa, reprezintă o parte de vorbire deosebit de interesantă și de importantă pentru înțelegerea mecanismului de funcționare a limbii române, întărind, totodată, caracterul latin al sistemului gramatical românesc. Deși supus unei permanente transformări și îmbogățiri, structura de bază prezintă particularitățile limbii-mamă, particularități care suscită interesul cercetătorilor și care ar trebui supuse unor analize mai amănunțite.

Totodată, avându-se în vedere posibilitățile combinatorii ale adjectivelor, această parte de vorbite este deosebit de ofertantă din perspectiva relațiilor existente între un determinant și un determinat, aspecte mult mai interesante dacă le privim din perspectivă etimologică, în ideea că realizându-se o paralelă între o structură de tipul substantiv + adjectiv din gramatica noastră cu aceeași structură construită cu etimoanele latine ale termenilor românești putem constata asemănări și / sau deosebiri între structura de bază și cea supusă transformărilor impuse de trecerea timpului și de tendința de înnoire a unei limbi.

Cu alte cuvinte, adjectivele de origine latină în limba română întăresc caracterul latin al limbii române, dar diferențele, uneori doar de formă, alteori și de formă și de conținut, dintre formele actuale și etimoane indică faptul că deși o limbă are la bază un sistem gramatical bine încheiat, contactul la alte culturi impun modificări pe care un lingvist trebuie să le cunoască și să le înțeleagă.

Așadar, pornind de la concepția conform căreia pentru a ne cunoaște identitatea – ca popor – trebuie să cunoaștem și să acceptăm trecutul nostru istoric, pentru a înțelege aspecte ale sistemului gramatical românesc, trebuie să cunoaștem structura de adâncime a acestuia și, continuând cercetarea vom înțelege cum s-a ajuns la structura actuală care se află la rândul ei într-o continuă schimbare. Cu alte cuvinte, problematica adjectivelor de origine latină în limba română necesită o analiză amănunțită și cu siguranță rezultatele vor fi îmbucurătoare.

Bibliografie:

Constantinescu-Dobridor, Gheorghe, *Gramatica limbii române*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 2001.

***, *Gramatica limbii române*, [ediția a III-a], vol. I *Cuvântul*, București, Editura Academiei române, 2005.

Ionescu, Doina, Vlădulescu, Cireșica, Mincu-Georgescu, Despina *Limba latină – manual pentru clasa a VIII-a*, București, Editura Aramis, 2005.

Pitiriciu, Silvia, *Morfologia limbii române actuale*, vol. I, Craiova, Editura Sitech, 2007.

Toma, Ion, Elena, Silvestru, *Sinteze de limba română*, București, Editura Niculescu, 2007.

Surse:

„Cotidianul”, 6.03.2009;

„Curierul Național”, 8.11.2002;

„Revista22”, 28.06.2005;

<http://www.poezie.ro/index.php/poetry/13919273/index.html>;

Fișe de lucru, clasa a V-a;

Test de evaluare, clasa a V-a.

¹ Ion Toma, Elena Silvestru, *Sinteze de limba română*, București, Editura Niculescu, 2007, p. 5.

² ***, *Gramatica limbii române*, [ediția a III-a], vol. I *Cuvântul*, București, Editura Academiei Române, 2005, p. 141.

³ ***, *Gramatica limbii române*, p. 142.

⁴ Silvia Pitiriciu, *Morfologia limbii române actuale*, Craiova, Editura Sitech, 2007, p. 61.

⁵ Gheorghe Constantinescu-Dobridor, *Gramatica Limbii române*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 2001, p. 64.